جەستە لە شانۆی ئەزمونگەریدا

نیهاد جامی

بەدوای دەرکەوتنی ڕۆڵ و بەهای جەستە لەشانۆدا، ئیتر لای دەرهێنەرە ئەزمونکارەکان جەستە بووە بەشێکی سەرەکی لەپێکهاتەی ئەزمونی شانۆیی، لای ئارتۆ جەستە دەچێتە نێو خەونی نەستەوە، بۆئەوەی بتوانێ بەشداریی لەهۆشیاری کەبت کراومان بکات، لەو ڕێگەیەوەش جەستە هەڵدەستێ بە ئاشکراکردنی نهێنیە شاراوەکانی کە زمان لەڕێگەی گفتوگۆوە حەشاری دابوو، جەستە دێت لەناو خەوندا هەموو ئەوانەی لەدەرەوەی تێگەیشتن بوون، دەیانکاتە بەشێکی سەرەکی لەگوتاری شانۆدا، ئەوەش بنیاتنانی گوتارێکی ناتەبا بوو، بەو پێیەی نمایش خاڵی نەبوو لەژانرە ڕۆشنبیریەکانی تر، بەتایبەت لە ئامادەبوونی هەریەکە لە شیعر و هونەری شێوەکاری.

شیعر و شێوەکاری پەیوەندی بەو فەزا گشتیە هەبوو کە بەرەنجامی تیۆری نەستی فرۆید لەلایەك و لەلایەکی تر هەردوو بزووتنەی دادایزم و سوریالیزم کاریگەری تەواوی لەسەر ئەو شانۆیە بەجێ هێشت، بەتایبەت ئارتۆ کە خۆشی کۆمەڵێك شیعری نووسی، بەو نووسینانەش بە یەکێك لەسوریالیستەکان ناوی دەرکرد، لەلایەکی تر نووسینی کتێبێکی تر بە ناوی (نامەیەك بۆ جاك پریڤەر) بەشێکی تری تێڕوانینی ئەو بوو بۆ شانۆ، کە هەموو ئەوانە وایان کرد ئەو شانۆیە لەناو شیعر و شێوەکاری بێتە بوون، ئەم دوانە لەناو شانۆ لەهەوڵی بنیاتنانی شیعریەتی شوێن بوون، ئەوەش بەتەنیا بەرەنجامی ئەو شانۆیە نەبوو لەڕێگەی شیعر و تابلۆ، بەڵکو بەرەنجامی ئەو پەیوەندیە ئەنترۆپۆلۆژیە بوو کە لەڕێگەی سرووتی شانۆیەوە بەرجەستەی دەکرد، بەمانایەکی تر شانۆ لای ئارتۆ بووە لەدایکبوونی زانستێکی شانۆیی کە ئەمڕۆ بە ئەنترۆپۆلۆژیای شانۆ دەیناسین، ئەوەش مانای وایە ئارتۆ لەڕێگەی جەستەوە کودەتایەکی بەسەر شانۆدا هێنا، کە پەیوەندی نیوان شانۆ و زانستەکانی کرد بەپەیوەندیەکی دیالەکتیکی، ئەوەش ئەو تێگەیشتنە ئەزمونگەریە بوو، کە لەپاڵ ئارتۆ، (گۆردن گریك) یش هەر هەمان ڕوانینی بۆ شانۆ هەبوو، کاتێ پێی وابوو لەداهاتوودا دەبێ شانۆ لە جولە و ئاماژە پێك بێت، بەپێی زەمەنی ئەزمونەکان دەقی شانۆیش بوونی نەمێنێت، بەمانای بەبێ دەقیش شانۆ هەر هەیە، بەڵام بەبێ جەستە شانۆ نابێت، کە جەستە هەبوو واتە شانۆ هەیە، ئەو تێگەیشتنە ئەزمونگەریە پەیوەندی بە ڕوانینێکی لابۆریانە هەیە بۆجەستە .

هەرچی (گرۆتۆفسکی) ە لەماوەی بیست و دوو ساڵ لە لابۆرەکەیدا بەناوی (شانۆی هەژار) هەوڵی دەدا جەستە لەڕێگەی مەشق و گەڕانێکی هەمیشەییەوە هەموو ئەو سنورانە تێك بشکێنێت، کە بە ڕێسای نمایشی شانۆیی دادەنرێت، لەسیستمی ڕێکخەری نێوان هۆڵ و تەختەی شانۆ، بۆ ئەوەش

دەڵێت"ئێمە لەسەدەی میتا شانۆدا دەژین" (غروتوفسكي و اشكالية صهر المسرحي باللا مسرحي/ عدنان مبارك، موقع مسرحيون)

بایەخی سەرەکی دەگەڕاندەوە بۆ ئەکتەر و بینەر، هەموو ئەو پێکهاتە شانۆییانەی لەجۆری دیکۆر و ئێکسوارات و ڕوناکی فەرامۆش دەکرد، بەوەش کاری ئەکتەری قورستر دەکرد، بەوەی دەبوو لەڕێگەی جەستەوە گوزارشت لەو پێکهاتە شانۆییانە بکات، ئەو هەرچەندە بانگەشەی بۆ میتا شانۆ دەکرد، بەوەی لابۆر دەتوانێ بەدژی شانۆوە کار بکات، مەبەستیشی دژایەتی نەبوو بەمانای ووشەکە، هێندەی گۆڕان بوو لەگوتاری باوی نمایش، چونکە ئەدەب لە لابۆرەکەی ئەودا نەدەکرایە دەرەوە، هێندەی بە قووڵی دەخوێنرایەوە و ئەکتەر لەدەرەوەی سنوری زمانەوە گوزارشتی لە دەق دەکرد، لەڕێگەی جولە و مۆسیقا و هاوار و دەنگەوە دەیویست دەقی نمایش دەقێکی جیاواز بێت، نەچێتەوە سەر ئەو تان و پۆ ئەدەبیە، بەڵکو دەقێك بێت ئەکتەر بەرهەم هێنەرەوەی بێت، ئەوە جگە لەوەی لەهەندێ ئەزموندا تەواویی دەقەکەی لەشێوەی بانتۆمایم پێشکەش دەکرد، بەڵام ئەوەی جەستە سوود مەند بوو لەو لابۆرە و توانی لەڕەهەندێکی دەست نیشان کراو نەجولیتەوە، پەیوەندیی بەو تێگەیشتنە ئەزمونکاریەی (گرۆتۆفسکی) ەوە هەبوو، لەڕووی پەیوەندیی نێوان شانۆ و فەلسەفە، ئەو پەیوەندیەش بەشێکی سەرەکی مەعریفەی ناو لابۆرەکەی بوو، کە تیایدا کۆمەڵناسی و فەلسەفەی کولتور و ئەنترۆپۆلۆژیای فەلسەفی بەشێکی بابەتە تیۆریەکانی لابۆرەکە بوون، بەمانای ئەنترۆپۆلۆژیا (مرۆناسی) لای ئەویش وەك چۆن لای (ئارتۆ) ش بابەتێك بوو بە بایەخەوە تەماشا دەکرا، ئەویش فەرامۆشی نەکردبوو، ئیدی ئەکتەر نەبووە کۆیلەی سیستمی گریمان کراوی پرۆسەی نووسین و کردەی دەرهێنان، چونکە جەستە توانی ببێت بە کەناڵی نێوان نمایشی شانۆیی و کردەی وەرگرتن، لەو نێوەندەشدا بیرۆکەی (قەشە) ی بۆ ئەکتەر خستە ڕوو، بەوەی ئەکتەر پیرۆزترین توخمە لە شانۆدا.

(1) **ساتەوەختی گەشەکردنی لابۆری شانۆی هەژار ، هاوکات بوو لەگەڵ بانگەشەکردنی شانۆیەکی تازەگەر کە (برتۆڵد برێخت) لەشانۆی داستاندا ڕایگەیاند بوو، بەڵام گرۆتۆفسکی لە لابۆرەکەیدا بەدژی ئەو تازەگەریە وەستایەوە، ئەوەش دژایەتی کردنێکی تری تازەگەری بوو، کە دەکرێ ئەو دژایەتیە لە (ئارتۆ) وە دەست پێبکەین، (گرۆتۆفسکی) بە شێوەیەکی تر ڕووبەڕووی بۆتەوە کە ئەو هەوڵە ئەمڕۆ بە شانۆی پاش تازەگەری ناو دەبرێت، بەڵام بەر لەوەی بچینە سەر خاسیەت و تایبەتمەندیەکانی ئەو شانۆیە، دەبێت ئاماژە بە دەرهێنەرێکی تریش بکەین ئەویش (پیتەر بروك) ە، کەبۆ ماوەی دەساڵ لابۆرێکی شانۆیی تایبەتی بۆ کارەکانی ئارتۆ کردەوە لەژێر ناوی (شانۆی توند و تیژی)، ئەو ڕەهەندە ئەنترۆپۆلۆژیەی ئارتۆ لەڕێگەی سرووتەوە بەرجەستەی دەکرد، لای بروك بونیادێکی ئامادەیە لەلابۆرە شانۆیەکەیدا، بەمانایەکی تر لەنێوان سرووت و توند و تیژی چەمکی(پانتایی بۆش) دێنێتە بوون، پانتایی بۆش لای بروك بەرەنجامی خوێندنەوەی**

ئامازەکانی جەستەی ئەکتەرە، بۆیە ئەوە دەیگەیەنێتە ئەو ئاستەی بڵێت"هەر پانتاییەکی بۆشم بدەیتێ، من شانۆیەکی ڕاستەقینەی لێ دروستدەکەم"(پیتەر بروک لەشانۆی هاوچەرخی جیهانیدا/ دانا ڕەئوف/ دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم (سلێمانی) 2003/ لا 119) دەشێ ئەو دەستەواژەیە پێویستی بەتێڕامانێکی ئەوتۆ نەبێت بۆ ڕاڤەکردن، بەڵکو پێویستی بە تێڕامان بێت لەجۆری ئامادەبوونی جەستە لە پانتایی بۆش، چونکە بوونی جەستە لەو پانتاییەدا مانای بوونی شانۆیەکە کە دوور بێت لە گەمەی تەکنەلۆژی و کۆکردنەوەی لەناو هەڵچوونی ووتراو بەناوی واقعیەتەوە، چونکە ئەو تێگەیشتنەی ئەو شانۆیە ناو بەرێت بەواقعی، ئەوا لای بروک تێگەیشتنێکی هەڵەیە، چونکە بروک وتەنی "واقعییەت مانای پەیوەندیەکان دەگەیەنێت، نەك واقعییەتی دیکۆرێکی لاسایکەرەوە"